

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 343.13

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Володимир ЗАВИДНЯК,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національного університету державної фіскальної служби України

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться теоретичне дослідження судового прецеденту як джерела права в кримінальному процесуальному законодавстві України. Аналізується поняття судового прецеденту як джерела права в правовій системі України. Розглядається співвідношення судового прецеденту та судової практики в сучасних умовах застосування норм кримінального процесуального законодавства. Формулюються проблеми теорії і практики, пов'язані з визнанням прецеденту джерелом кримінального процесуального права в Україні. Проаналізовано характерні особливості різних видів судового прецеденту, які відображаються в рішеннях Конституційного Суду України і постановах Верховного Суду.

Ключові слова: судовий прецедент, суд, прецедентна форма, джерело, право, судова практика.

JUDICIAL PRECEDENT AS A SOURCE OF RIGHTS IN CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

Volodymyr ZAVYDNIAK,
Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminologists
of National University of the State Fiscal Service of Ukraine

SUMMARY

The article deals with the theoretical study of the judicial precedent as a source of law in the criminal procedural legislation of Ukraine. The concept of judicial precedent as a source of law in the legal system of Ukraine is analyzed. The relation between the judicial precedent and judicial practice in the current conditions of application of the norms of the criminal procedural legislation is considered. The problems of theory and practice related to the recognition of the precedent as a source of criminal procedural law in Ukraine are formulated. The characteristic features of different types of judicial precedent, which are reflected in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and decisions of the Supreme Court, are analyzed.

Key words: court precedent, court, case law, source, law, judicial practice.

Постановка проблеми. Проблема застосування судового прецеденту в кримінальних провадженнях шляхом визнання судових рішень та судової практики джерелами права в українській правовій системі займала і продовжує займати центральне місце в науковому середовищі вчених-юристів.

Незважаючи на підвищену увагу до теми, багато питань, що стосуються судового прецеденту, в тому числі і ті, які є далеко не другорядними для глибокого і різнобічного розуміння цього правового феномена, залишаються поза увагою дослідників.

Актуальність теми дослідження. Юридична наука нашої країни займається проблемами судової практики тривалий час. Нині в нашій державі сталася низка корінних змін, внаслідок чого українське суспільство увійшло в новий етап свого розвитку. Безумовно, ці зміни торкнулися і права як одного з основних регуляторів суспільних відносин. У кримінальному процесуальному судочинстві протягом останнього десятиліття роль судової практики стала предметом бурхливої наукової дискусії, що і зумовило вибір цієї теми. Актуальним стало питання про поширення сфери діяльності судового прецеденту як джерела права

та можливості його впровадження в українську правову систему.

Стан дослідження. Нині у вітчизняній науковій літературі проведено досить багато досліджень, присвячених природі судової практики і судового прецеденту як джерела українського права.

Серед них необхідно назвати таких дослідників: М. Бажанова, В. Божьева, Ю. Грошевого, Г. Гурвича, К. Гуценка, О. Дроздова, В. Камінської, О. Ларіна, В. Маляренка, О. Михайленка, М. Михеєнка, В. Молдована, П. Пилипчака, М. Полянського, М. Фойницького, М. Чельцова, В. Шибіко та ін.

Метою і завданням статті є подальший розвиток теорії і практики використання судового прецеденту в правозастосовчій практиці як джерела кримінального процесуального права України.

Виклад основного матеріалу. Нині питання про застосування судового прецеденту як джерела права та можливості його впровадження в українську правову систему є актуальним.

Під судовим прецедентом необхідно розуміти рішення Верховного Суду у конкретній справі, яке надалі є обов'яз-

ковим для застосування ним самим та всіма судами нижчих інстанцій у вирішенні аналогічних справ.

Судовий прецедент є одним із найдавніших джерел права. Історично склалося, що прецедентне право є в країнах, що належать до англо-саксонської правової сім'ї (Англія, США, Канада, Австралія).

Становлення української правової традиції належить до романо-германської правової сім'ї, де основним джерелом права є нормативно-правовий акт, і практично ніяк не пов'язана з системою загального права, тим самим в Україні ускладнюється змога застосувати як джерело права судового прецеденту.

Нині у сучасній літературі дедалі частіше висловлюються думки щодо безпідставності невизнання судового прецеденту джерелом права. На нашу думку, з огляду на світові процеси глобалізації, у тому числі і в правовій сфері, заслуговують на увагу позиції, що «романо-германська система права визнає джерелом права і судовий прецедент» [7, с. 16–17].

Для досить чіткого розуміння проблеми треба виділити характерні риси судового прецеденту в українському праві. Першим і найбільш важливим є те, що сформувавши судовий прецедент можуть тільки органи судової влади. Другою рисою можна виділити обов'язковість застосування таких рішень. Не менш важливою рисою є використання певної юридичної процедури під час його створення. Ну і на кінцевому етапі будь-яке прецедентне рішення має бути опубліковане в офіційному виданні.

Вітчизняна юридична наука досі, як і в радянський період, розділена на два табори, один з яких повністю заперечує можливість існування прецеденту на території України, а інший визнає за рішеннями вищих судів силу джерела права.

Для романо-германської правової сім'ї судова практика як джерело права не виходить за межі тлумачення або роз'яснення норм закону. Здебільшого вважається, що правотворча діяльність є прерогативою законодавця, а також урядової або адміністративної влади, уповноваженої на це законодавцем [8, с. 151]. І.Ю. Богдановська в своїй праці зазначає: «Судова практика є досить суперечним джерелом права романо-германської правової сім'ї. Ця обставина пояснюється тим, що роль судової практики може бути уточнена лише у зв'язку з роллю закону, точніше, творча роль судової практики завжди чи майже постійно приховується за баченням тлумачення закону. Це пояснюється прагненням юристів спиратися на закон. У континентальній Європі з XVII – XVIII ст. з'явилася доктрина, що закріплювала попереднє зобов'язання і вимагала керуватися попередніми рішеннями» [1, с. 12]. У країнах романо-германської правової системи закон займає основне місце.

Зовсім іншої позиції дотримується А.Х. Саїдов: «Шанобливе ставлення до закону як основної форми виразу права, характерне для юридичного позитивізму XIX століття, змінилося в XX столітті критичною тенденцією щодо закону і широким поширенням вимог свободи суддівського і адміністративного розсуду. Закон має вагомe значення як основне джерело в сучасну епоху, особливо під час зростання державного впливу. В європейських країнах простежується тенденція прагнення підняти престиж і роль судової практики як джерела права в романо-германській правовій сім'ї. При цьому критикується юридичний позитивізм і спостерігається настирливе розмежування права і закону, яке звучить нерідко мало не як протиставлення. Звідси загальом негативне ставлення до кодифікації законодавства» [12, с. 31].

Продовжуючи свою думку, він зазначає, що у країнах романо-германської правової сім'ї протягом останніх півстоліття переважає тенденція визнання суддівського права

і судова практика вивчається як різновид правотворчості. Це зумовило пошуки відповідей на такі питання: які судові рішення і чому можуть бути і є джерелом права, яке їх співвідношення з іншими видами джерел права. Нині дедалі більше утверджується думка, що судові рішення можуть бути визнані джерелами права в усіх правових сім'ях, хоча є різними за походженням, мають різну обов'язкову силу і різний механізм їх дії і застосування [12, с. 33].

Головною особливістю романо-германської правової сім'ї є визнання нормативно-правового документа як основного і єдиного джерела права. Хоча нині, «проголошуючи спадкоємність традиції римського права, країни романо-германської правової системи все ж відмовилися від «активної казуїстики» і проголосили верховенство закону» [1, с. 9]. На нашу думку, ті, хто підтримує цю ідею, керувалися тим, що під час дотримання принципу точності формулювання норми її застосування у суді може викликати труднощі, пов'язані з тим, що законодавець не завжди може передбачити різноманітність у конкретних ситуаціях, які виникають на практиці. Крім того, погоджуючись з абстрактним застосуванням правових норм, суддя втрачає змогу вільно приймати рішення на свій розсуд, тобто втрачається змога удосконалити правову норму, задля забезпечення правової рівності сторін. Досить слушну думку з цього питання висловив Г.В. Гегель: «Нічого не змінює ту обставину, що закон сам не встановлює необхідної остаточної визначеності, а надає право прийняти рішення судді і обмежує його лише максимумом і мінімумом, бо кожен із цих мінімумів і максимумів є окреме кругле число і не суперечить тому, щоб суддя згодом встановив таке кінцеве, цілком позитивне визначення, а навпаки, визнає за ним таке право, бо бачить в останньому щось необхідне» [3, с. 235].

Дедалі більше науковців, які досліджують цю тематику, доходять висновку про закономірності визнання в Україні нормотворчої функції судового прецеденту, необхідності не тільки доктринального закріплення місця судового прецеденту в системі джерел права, але й нормативного визначення юридичної сили й обов'язковості прецедентів Європейського Суду з прав людини, а також українських судів для вітчизняної правової системи.

Говорячи про застосування судового прецеденту в Україні як джерела кримінального процесуального права, варто говорити про те, що досвід застосування законів через норми права показує, що в Україні орган законодавчої влади (Верховна Рада України) намагається максимально врегулювати суспільні відносини в тексті закону та підзаконних нормативних актах. Прикладом такого регулювання можуть бути зміни, які вносилися до Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) та інших нормативних документів, коли шляхом удосконалення або внесення нових норм вдавалося усунути низку прогалин та неточностей, які виникали у разі практичного застосування як на стадії досудового слідства, так і на стадії судового розгляду. І хоча здебільшого такі зміни та доповнення дають змогу уникнути таких прогалин без їх детальної регламентації, є велика ймовірність конкретизації таких норм у процесі їх застосування при практичному застосуванні через рішення, викладені у постановах Верховного Суду, які є обов'язковими для застосування усіма іншими судами та органами державної влади. Справедливості ради хочемо зазначити, що така конкретизація здійснюється в основному в межах прописаних у законі норм. З цього приводу ми вкотре хочемо послатися на думку Г.В. Гегеля: «Вимога від закону, щоб він був абсолютно закінченим і не допускав подальших визначень у формі суджень про зміст норм права, є абсолютно невірною і є результатом нерозуміння природи таких кінцевих явищ, як позитивне право, в яких досконалість є безперервним наближенням» [3, с. 237].

Загалом проаналізувавши правову систему України, можна дійти висновку, що судова практика здійснення кримінального провадження вже є джерелом права і здебільшого застосовується як судовий прецедент. Так, до судових актів, які містять нормативні вказівки щодо застосування норм у кримінальному процесі, належать: рішення Конституційного Суду України; роз'яснення Пленуму Верховного Суду минулих років; постанови, які містять правові позиції Верховного Суду; рішення судів першої та апеляційної інстанції, які не оскаржуються, але були переглянуті Великою Палатою Верховного Суду; рішення Європейського суду з прав людини.

Продовжуючи дослідження питання судового прецеденту як джерела права вважаємо за необхідне зупинитися на поетапному аналізі законодавчої системи України, де у нас вже є приклади застосування судового прецеденту.

Насамперед необхідно зазначити, що Законом України «Про Конституційний Суд України» та Конституцією України визначено: «Органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України» [4; 6]. Таким чином, виникає необхідність більш детально дослідити юридичну природу та силу актів, які приймаються цим органом.

Розпочнемо з питання статусу рішень, які приймаються Конституційним Судом України і стосуються норм, закріплених у кримінальному процесуальному законі. За результатами розгляду конституційних звернень ним виносяться рішення, висновки та ухвали.

Проблема визначення правової природи рішень Конституційного Суду України щодо визнання законів України та інших нормативно-правових актів неконституційними і стосовно офіційного тлумачення залишається актуальною і повною мірою не вирішеною. Досить слушно про це зазначив В.М. Шаповал: «Проблема співвідношення засад правозастосування та правотворчості під час здійснення тлумачення Конституційним Судом України є білою плямою у вітчизняних теоретико-юридичних дослідженнях» [16, с. 112].

У законодавстві нашої країни відсутнє поняття «офіційне тлумачення». З цього приводу В.М. Тихий зазначає: «Необхідність такого тлумачення може бути зумовлена неясністю (двозначністю, розпливчастістю, неточністю, нечіткістю) окремих положень Конституції чи законів України, або неоднозначним застосуванням, або хоча й однозначним, але неправильним їх розумінням і застосуванням у масштабах всієї країни тощо» [14, с. 39].

В. Шаповал вважає, що діяльність Конституційного Суду належить до конституційно-правового нормозастосування. Хоча дещо нижче зауважує: «Зміст компетенції цього органу на практиці займає місце між правозастосуванням та правотворчістю» [17, с. 26]. Водночас, на його думку, «до компетенції Конституційного Суду України не належить здійснення нормотворчості, яка не пов'язана з регламентуванням частини питань щодо організації його внутрішньої роботи, хоча зміст інтерпретаційних актів, які видає цей орган, здійснюючи офіційне тлумачення, має характер «своєрідної тіні» норм, що тлумачаться, тобто він не існує самостійно [17, с. 29]. І значно пізніше науковець дійшов думки про «автономність результатів тлумачення від норм, зазначених у законі» [15, с. 55]. Таку ж думку висловлює В.М. Тихий: «Правова природа офіційного тлумачення Конституції та законів України полягає в їх з'ясуванні, роз'ясненні, інтерпретації, встановленні дійсної суті, а не в поправках, змінах чи доповненнях. Кон-

ституційний Суд не наділений функцією правотворчості. У разі виявлення в нормативному акті, який тлумачиться, прогалин, протиріччя або неузгодженості, які можна вирішити тільки законодавчим шляхом, Конституційний Суд України має відмовитись від тлумачення» [14]. Також В.М. Тихий зазначає: «Змістом офіційного тлумачення є інтерпретаційні норми, які мають на меті «конкретизацію, уточнення та деталізацію» положень Конституції та законів» [14]. Вчений називає ці норми «допоміжними правилами та нормами-роз'ясненнями, що містять приписи, як розуміти той чи інший термін, вислів або правову норму загалом, як її застосовувати» [14, с. 42–43]. На перший погляд, важко не погодитись із вищезазначеною позицією В.М. Шаповала та В.М. Тихого, але треба навести думку М.В. Тесленко, яка на прикладі Рішення Конституційного Суду від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 цілком слушно вказує «на досить умовну та нечітку межу, яка розділяє результати офіційного тлумачення, яке було надане цим органом, від створення ним фактично нової юридичної норми» [13, с. 8–9], шляхом конкретизації припису, що є предметом тлумачення. До речі, ще у 1987 р. С.В. Бурлай визнав, що на базі судової інтерпретації норми закону нерідко створюються нові правила нормативного характеру [2, с. 88]. Справді, аналіз рішень Конституційного Суду України з офіційного тлумачення свідчить про те, що резолютивні частини більшості з них містять повноцінні нові норми права. Та обставина, що ці норми знаходяться у рамках положень, що тлумачаться, а тому лише деталізують, роз'яснюють їх зміст, встановлюють порядок (або винятки) їх застосування, не дає підстав заперечувати їх правотворчий характер. Оскільки, по-перше, продовжуючи цю думку, ми прийдемо до заперечення існування норм у підзаконних актах, адже їх зміст також не може виходити за межі приписів законів, на розвиток яких вони приймаються. По-друге, факт прийняття Конституційним Судом до розгляду справи про офіційне тлумачення певної норми підтверджує те, що у такому разі для більш точного і повного відображення волі законодавця необхідні додаткові правила, які містять нові елементи правового регулювання, оскільки простого з'ясування змісту норми, яке до цього здійснювали суди загальної юрисдикції, замало. По-третє, завдяки своєму загальнообов'язковому характеру рішення з офіційного тлумачення здебільшого здатні використовуватись автономно від акта, який тлумачиться ними. Це підтверджує практика самого Конституційного Суду: у п. 3 мотивувальної частини Рішення від 28 березня 2001 р. № 2-рп/2001 [11] він посилається на резолютивну частину попереднього рішення, подібне посилання містить п. 5 Рішення від 11 квітня 2000 р. № 4-рп/2000 [10] тощо. Є очевидним, що у міру збільшення кількості рішень (наприклад, текст Конституції виступив об'єктом тлумачення вже у приблизно 14 рішеннях) Конституційний Суд починає опікуватись їхньою узгодженістю, що свідчить про їхню внутрішню та зовнішню структурну відокремленість і, так би мовити, юридичну самодостатність. До того ж створення Конституційним Судом України нових норм час від часу визнається і його суддями: наприклад, В.Є. Скомороха у п. 17 своєї окремої думки до Рішення від 25 листопада 1997 р. № 6-зі прямо вказує, що Суд у вказаному Рішенні «створив нову, звужену норму» [9]. З огляду на зазначене ми маємо сказати, що використання у Конституції терміна «офіційне тлумачення» неадекватно відображає сутність цього виду діяльності Конституційного Суду. Мабуть, доречніше було б визначити, що цей орган «встановлює загальнообов'язкові правила розуміння положень Конституції та законів України». Підтримуючи думку М.В. Тесленко, варто навести аргументи С.В. Шевчука: «Нормативний зміст мають також рішення Консти-

туційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, такого висновку можна дійти на підставі того, що обов'язковою не тільки для суб'єкта права на конституційне подання або звернення, але й для всіх суб'єктів права є не частина мотивації цього рішення, як у класичному прецедентному праві, а його резолютивна частина, де дається тлумачення» [18, с. 47–48]. Крім того, необхідно зазначити: «Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим для виконання у повному обсязі тільки для тих, хто звертається за тлумаченням. Наприклад, рішення Конституційного Суду України щодо конституційності законопроектів стосовно внесення змін до Основного Закону є обов'язковим тільки для Верховної Ради України, і воно має прецедентний характер, оскільки, не маючи такого висновку, законодавча гілка влади не зможе розглядати та змінювати у подальшому ці законопроекти без повторного висновку Конституційного Суду України, в якому буде дозвіл на такі зміни» [5, с. 217–222].

Підсумовуючи сказане, ми вважаємо що рішення Конституційного Суду мають правотворчий характер, містять всі ознаки судового прецеденту, який є обов'язковим для застосування всіма органами державної влади і, насамперед, судами загальної юрисдикції, які, ухвалюючи рішення, посилаються на норми права, які вже тлумачилися Конституційним Судом України. Інакше під час ухвалення рішень, які суперечать висновкам Конституційного Суду України, вони будуть скасовані.

Особливо гостро стоїть проблема судового прецеденту, пов'язана з діяльністю судів загальної юрисдикції. Як відомо, на відміну від рішень Конституційного Суду України, офіційно опублікована практика інших вищих судів України судовим прецедентом не вважається. Водночас, як раніше, так і нині, позиції, закріплені в судовій практиці, обов'язково враховуються судами першої та апеляційної інстанції і використовуються ними як орієнтир у питаннях застосування і тлумачення норм права, усунення прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві України та застосування аналогії закону і аналогії права.

Важливий крок у бік розвитку інституту судового прецеденту був зроблений у червні 2016 р., коли в законодавстві України прямо закріпили обов'язковість застосування судами нижчих інстанцій правових позицій, викладених у постановках Верховного Суду. Це було зроблено з метою впровадження застосування єдності судової практики усіма судами.

Нині деякі кодекси України (ст. 236 ГПК, ст. 263 ЦПК, ст. 242 КАС України), крім Кримінального процесуального кодексу України, містять норму, яка говорить про те, що у разі застосування спірних норм під час винесення рішень судді зобов'язані враховувати позиції, викладені в постановках Верховного Суду.

З огляду на це ми можемо стверджувати, що характер судового прецеденту мають рішення Верховного Суду, викладені у постановках, які розкривають точний зміст оціночного поняття, яке використовувалося під час конструювання кримінальної процесуальної норми.

Висновки. Таким чином, прецедентні рішення виникають за результатами напрацювання судової практики і з часом відіграють важливу роль у системі джерел кримінального процесуального закону будь-якої правової сім'ї: тим самим визнається роль судового прецеденту в системі джерел кримінального процесуального закону. Своєю чергою, рішення судів, якими визнаються недійсними акти правоохоронних органів, містять прецедентні тлумачення, які виробляються судовою практикою внаслідок конкретизації норми закону, що регламентуються такою спірною нормою, і такі рішення суду є безпосереднім джерелом кримінального процесуального права.

Список використаної літератури:

1. Богдановская И.Ю. Судебный прецедент – источник права. Государство и право. 2002. № 12. С. 9–15.
2. Бурлай Е.В. Нормы права и правоотношения в социалистическом праве. К.: Наукова думка, 1987. 92 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Философия права. М., 1990. 526 с.
4. Закон України «Про Конституційний суд України», прийнятий 13 липня 2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 35. Ст. 376.
5. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відповід. редак. кандидат юрид. наук П.Б. Євграфов. К.: Юрінком Інтер, 2001. 512 с.
6. Конституція України: Офіц. видання. Станом на 30 вересня 2016 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
7. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право. М.: Издательство «Проспект», 2007. 512 с.
8. Панкратова В.О. Судовий прецедент у континентальному праві: теоретико-порівняльний аспект. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. Ю.С. Шемшеченка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Гриценка, упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. 2-е вид. і доп. Львів, Київ: ЛьВДУВС, 2012. С. 150–152.
9. Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 р. № 6-зп. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.Є. Скоморохи. Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 1. С. 8–12.
10. Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 р. № 4-рп/2000. Вісник Конституційного Суду України. 2000. № 2. С. 17–21.
11. Рішення Конституційного Суду України від 28 березня 2001р. № 2-рп/2001. Вісник Конституційного Суду України. 2001. № 2. С. 16–18.
12. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение и источники права. Вестник университета им. О.Е. Кутафина. 2016. № 3. С. 25–38.
13. Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України. Право України. 2000. № 2. С. 6–9.
14. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 4. С. 38–45.
15. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії). Вісник Конституційного Суду України. 1999. № 3. С. 52–57.
16. Шаповал В.М. Становлення конституційної юрисдикції в Україні. Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: Ін Юре. 1998. Вип. 9. С. 111–115.
17. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. Право України. 1998. № 5. С. 25–29.
18. Шевчук С.В. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. Право України. 2000. № 2. С. 45–48.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Завидняк Володимир Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету державної фіскальної служби України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zavydniak Volodymyr Ivanovych – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Criminal Procedure and Criminologists of National University of the State Fiscal Service of Ukraine

zxcv79@meta.ua